

MỞ RỘNG CHỈ DẪN ĐỊA LÝ:

Đưa “quốc bảo” sâm Ngọc Linh thành quốc kế dân sinh

Phạm Viết Tích

Giám đốc Sở KH&CN tỉnh Quảng Nam

Để phát huy tối đa lợi thế về nguồn gen đặc hữu sâm Ngọc Linh, 2 tỉnh Quảng Nam, Kon Tum đã đề xuất và được Bộ Khoa học và Công nghệ (KH&CN) chấp nhận mở rộng chỉ dẫn địa lý cho loài dược liệu quý này. Đây là điều kiện để các địa phương tăng sản lượng, tạo ra vùng trồng sâm Ngọc Linh tập trung, dần hình thành các doanh nghiệp sản xuất, kinh doanh và các nhà máy chế biến quy mô lớn, mở đường cho nhiều nghiên cứu mới tầm cỡ quốc tế, góp phần thúc đẩy phát triển ngành dược liệu của Việt Nam.

Đôi nét về sâm Ngọc Linh

Sâm Ngọc Linh là loài thân thảo, có tên khoa học là *Panax vietnamensis* thuộc họ Nhân sâm (*Araliaceae*). Ngoài ra, còn có một số tên gọi khác là sâm Việt Nam, sâm Khu Năm (sâm K5), sâm trúc (sâm đốt trúc, trúc tiết nhân sâm), củ ngải rơm con hay cây thuốc giấu của đồng bào dân tộc sống xung quanh chân núi Ngọc Linh.

Cây sâm Ngọc Linh được biết đến chính thức vào ngày 19/3/1973 bởi đoàn điều tra dược liệu Ban dân y Quân khu V do dược sỹ Đào Kim Long và Nguyễn Châu Giang dẫn đầu đã phát hiện được 1 loài *Panax* mọc thành quần thể ở độ cao 1.800 m tại núi Ngọc Linh thuộc 2 tỉnh Quảng Nam và Kon Tum, sơ bộ xác định tên khoa học là *Panax articulatus* L., họ Nhân sâm (*Araliaceae*). Đây là cống hiến quan trọng cho khoa học, bổ sung tri thức mới về vùng phân bố chi *Panax* xuống tới vĩ tuyến 15 và bổ sung cho chi *Panax*, họ *Araliaceae* một loài mới. Đến năm 1985, trên cơ sở tiêu bản mẫu chuẩn (typus) và các số liệu

Cây sâm Ngọc Linh.

Thân rễ và củ sâm Ngọc Linh.

Hoa sâm Ngọc Linh.

Quả sâm Ngọc Linh.

thực vật học của Trung tâm Sâm Việt Nam cung cấp, TS Hà Thị Dung và GS Grushvsky đã xác định đây là một loài nhân sâm mới của thế giới và đặt tên khoa học là *Panax vietnamensis* Ha et Grushv, thường được gọi là sâm

Việt Nam, công bố tại Viện Thực vật Kamarov (Liên Xô cũ).

Sâm Ngọc Linh là loài thứ 3 của chi *Panax* L. được tìm thấy và công bố chính thức ở Việt Nam. Đây là một loài mới của chi *Panax* L., họ Nhân sâm (*Araliaceae*), là

loài thứ 20 thuộc chi *Panax* được phát hiện trên thế giới và là loài đặc hữu của hệ thực vật Việt Nam. Về mặt hóa học, từ thân rễ và rễ củ sâm Ngọc Linh đã phân lập được 52 saponin, trong đó 26 sanopin thường thấy ở sâm Triều Tiên, sâm Mỹ và sâm Nhật Bản; ngoài ra còn có 26 saponin mới chỉ có trong sâm Ngọc Linh và được đặt tên là vinagisenosid-R1 đến R25 và 20-OMe-GRh1. Trong lá và cọng thân (phần trên mặt đất) đã phân lập được 19 saponin dammaran, trong đó có 8 saponin có cấu trúc mới được đặt tên là vinaginsenosid-L1 đến L8. Ngoài thành phần chính là saponin, trong sâm Ngọc Linh còn xác định được 7 hợp chất polyacetylen, β -sitosterol, daucosterol, 17 acid amin, 20 chất khoáng vi lượng, cùng hàm lượng tinh dầu là 0,1%.

Có thể khẳng định rằng, trên thế giới chỉ có Việt Nam (cụ thể là 2 tỉnh Kon Tum và Quảng Nam) là có sâm Ngọc Linh. Tại tỉnh Kon Tum, tổng diện tích sâm Ngọc Linh bảo tồn và phát triển đạt trên 300 ha. Việc quy hoạch phát triển sâm Ngọc Linh tại Kon Tum đã được UBND tỉnh phê duyệt tại Quyết định số 269/QĐ-UBND ngày 17/4/2013. Tại tỉnh Quảng Nam, tổng diện tích sâm trồng và bảo tồn hiện nay khoảng hơn 65 ha, ngoài ra còn có hàng trăm ha do người dân và doanh nghiệp tự gây trồng chưa thống kê được. UBND tỉnh Quảng Nam đã ban hành Quyết định số 395/QĐ-UBND ngày 27/1/2016 về việc phê duyệt Quy hoạch bảo tồn và phát triển sâm Ngọc Linh trên địa bàn huyện Nam Trà My, tỉnh Quảng Nam giai đoạn 2016-2020, định hướng đến năm 2030.

Mở rộng phạm vi bảo hộ chỉ dẫn địa lý cho loài sâm quý

Trong 40 năm qua, các nhà

khoa học trong và ngoài nước đã chứng minh sâm Ngọc Linh là loại sâm quý hiếm và tốt nhất thế giới hiện nay, bên cạnh sâm Triều Tiên, sâm Trung Quốc và sâm Mỹ. Đặc biệt, sâm Ngọc Linh có những tính năng mà sâm một số nước khác không có, như tính kháng khuẩn, chống trầm cảm, hiệp lực tốt với thuốc kháng sinh, thuốc điều trị bệnh tiểu đường... Do những tính chất đặc biệt nổi trội của cây sâm Ngọc Linh, nên giá bán của loại dược liệu này trên thị trường liên tục tăng cao. Trước thực trạng khai thác một cách triệt để của người dân, từ năm 1996 sâm Ngọc Linh đã được đưa vào Sách đỏ của Việt Nam. Việc bảo tồn và phát triển diện tích sâm đang trở nên cấp bách, không chỉ giúp tạo ra sản phẩm có giá trị kinh tế cao, góp phần vào công cuộc xóa đói giảm nghèo, mà còn bảo tồn được nguồn gen quý hiếm của đất nước.

Ngày 18/6/2016, Cục Sở hữu trí tuệ (Bộ KH&CN) đã ban hành Quyết định số 3235/QĐ-SHTT về việc cấp Giấy chứng nhận đăng ký chỉ dẫn địa lý số 00049 cho sản phẩm sâm Ngọc Linh chung cho hai tỉnh Kon Tum và Quảng Nam. Đây là kết quả của sự quan tâm lớn từ Bộ KH&CN, những nỗ lực, tâm huyết không ngừng của hai Sở KH&CN Kon Tum và Quảng Nam.

Tuy nhiên trên thực tế, sâm Ngọc Linh không chỉ giới hạn trong phạm vi địa lý được bảo hộ theo Quyết định số 3235/QĐ-SHTT (chỉ bao gồm hai xã Măng Ri và Ngọc Lây của Kon Tum và xã Trà Linh của Quảng Nam). Sâm Ngọc Linh tại Kon Tum và Quảng Nam còn được người dân phát hiện trong tự nhiên và doanh nghiệp cũng như người dân đầu tư trồng với phạm vi rộng hơn, bao gồm các xã Mường Hoong, Ngọc

Linh và xã Xốp (huyện ĐắkGlei, Kon Tum); xã Đắk Na, Tê Xăng, Ngọc Yêu và xã Văn Xuôi (huyện Tu Mơ Rông, Kon Tum); xã Trà Nam, Trà Cang, Trà Tập, Trà Don, Trà Đơn, Trà Leng (Nam Trà My, Quảng Nam); xã Phước Lộc (huyện Phước Sơn, Quảng Nam); xã Ch'Om (huyện Tây Giang, Quảng Nam). Trên những xã này, các sản phẩm sâm được người dân khai thác và doanh nghiệp đưa vào thương mại hóa với thương hiệu sâm Ngọc Linh. Đây là một điều bất cập trong vấn đề quản lý và phát triển chỉ dẫn địa lý "Ngọc Linh" đã được bảo hộ, nếu không có công cụ quản lý tốt thì chỉ dẫn địa lý "Ngọc Linh" cho sản phẩm sâm củ sẽ bị lạm dụng, gây ảnh hưởng xấu đến quá trình trồng và kinh doanh sản phẩm sâm tại những vùng địa lý chưa được bảo hộ.

Đưa "quốc bảo" sâm Ngọc Linh thành quốc kế dân sinh

Để giải quyết vấn đề nêu trên, ngày 30/7/2018, Cục Sở hữu trí tuệ đã ban hành Quyết định 2465/QĐ-SHTT về việc sửa đổi giấy chứng nhận đăng ký chỉ dẫn địa lý, theo đó ở tỉnh Kon Tum, tổng diện tích trong phạm vi bảo hộ chỉ dẫn địa lý là 16.988 ha gồm 9 xã: Mường Hoong, Ngọc Linh, Xốp (huyện Đắk Glei); Đắk Na, Măng Ri, Ngọc Lây, Ngọc Yêu, Văn Xuôi, Tê Xăng (huyện Tu Mơ Rông). Đối với tỉnh Quảng Nam tổng diện tích trong phạm vi bảo hộ là 8.933,6 ha thuộc 7 xã: Trà Linh, Trà Nam, Trà Cang, Trà Tập, Trà Don, Trà Đơn, Trà Leng (huyện Nam Trà My). Diện tích mở rộng đều nằm trong vùng quy hoạch phát triển sâm Ngọc Linh của hai tỉnh. Đây là một tin vui của chính quyền và nhân dân hai tỉnh Kon Tum và Quảng Nam. Câu hỏi được đặt ra là, phải làm gì để quản lý và phát triển chỉ dẫn

Thủ tướng Chính phủ Nguyễn Xuân Phúc thăm các gian hàng trưng bày sản phẩm sâm Ngọc Linh tại Kon Tum.

địa lý “Ngọc Linh” cho sản phẩm sâm quý của 2 tỉnh nói riêng, Việt Nam nói chung?

Ngày 6/9/2018, tại Hội nghị về đầu tư phát triển sâm Ngọc Linh và các dược liệu khác (tỉnh Kon Tum), Thủ tướng Chính phủ Nguyễn Xuân Phúc nêu rõ, chúng ta cần đưa “quốc bảo” sâm Ngọc Linh thành “quốc kế dân sinh”, là hy vọng mới của Việt Nam trong ngành dược liệu và thực phẩm chức năng - hiện đang là lĩnh vực cạnh tranh quyết liệt giữa những quốc gia tiên tiến như Nhật Bản, Hàn Quốc, Hoa Kỳ và Trung Quốc... Thủ tướng nhấn mạnh, quốc kế dân sinh còn là việc bảo tồn, giữ gìn sự quý hiếm của sâm cũng như tạo ra nhiều sản phẩm, chế phẩm từ sâm Ngọc Linh, giải quyết nhiều việc làm và mang lại nguồn thu cho ngân sách. “Đồng người được hưởng, đó là quốc kế dân sinh”.

Với trách nhiệm to lớn được giao, trong thời gian từ nay đến năm 2025 và những năm tiếp theo, hai tỉnh Kon Tum và Quảng Nam cần triển khai thực hiện các nhiệm vụ và giải pháp trọng tâm sau:

Một là, đẩy mạnh công tác tuyên truyền, quảng bá về chỉ dẫn địa lý sâm Ngọc Linh trên các phương tiện thông tin đại chúng nhằm xây dựng, củng cố uy tín, hình ảnh, tên tuổi của sâm Ngọc Linh trên thị trường trong và ngoài nước, mở ra tiềm năng phát triển kinh tế mới cho các tỉnh Kon Tum và Quảng Nam, các ngành sử dụng nguyên liệu chế biến dược phẩm từ sâm. Bên cạnh đó, xây dựng hệ thống văn bản làm cơ sở cho hoạt động quản lý chỉ dẫn địa lý, gồm: hoạt động quản lý của tổ chức tập thể các nhà khai thác, chế biến, kinh doanh sâm Ngọc Linh; hoạt động quản lý của cơ quan quản lý chỉ dẫn địa lý “Ngọc Linh” và cơ quan kiểm soát chất lượng sản phẩm sâm Ngọc Linh. Xây dựng hệ thống kiểm soát chất lượng nội bộ trong giai đoạn quản lý chỉ dẫn địa lý; khuyến khích nông dân tham gia thành lập các nhóm, các hợp tác xã và hiệp hội sản xuất, kinh doanh sản phẩm, làm cơ sở để ứng dụng các tiến bộ khoa học kỹ thuật vào sản xuất.

Hai là, tạo lập, quản lý, quảng bá, khai thác và thực thi quyền sở hữu trí tuệ đối với thương hiệu

“Ngọc Linh” cho sâm củ và các sản phẩm có nguồn gốc từ sâm Ngọc Linh nhằm tạo lập thương hiệu quốc gia, góp phần nâng cao sức cạnh tranh của sản phẩm sâm Ngọc Linh, thống nhất được nguồn lực quản lý, quảng bá, khai thác, xúc tiến thương mại, từng bước mở rộng thị trường cho sản phẩm sâm Ngọc Linh vươn rộng ra thế giới.

Ba là, ưu tiên xây dựng các dự án KH&CN dưới dạng dự án sản xuất thử nghiệm đối với sâm Ngọc Linh để khuyến khích doanh nghiệp đầu tư kinh phí ngoài ngân sách thực hiện nhiệm vụ KH&CN, qua đó tăng cường trách nhiệm của các tổ chức chủ trì nhiệm vụ KH&CN (triển khai thực hiện Quyết định số 787/QĐ-TTg ngày 5/6/2017 của Thủ tướng Chính phủ về việc phê duyệt bổ sung danh mục sản phẩm quốc gia thuộc Chương trình phát triển sản phẩm quốc gia đến năm 2020; Quyết định số 3750/QĐ-BKH&CN ngày 28/12/2017 của Bộ trưởng Bộ KH&CN về việc phê duyệt Đề án khung phát triển sản phẩm quốc gia sâm Việt Nam - sâm Ngọc Linh).

Từ các giải pháp tích cực, thiết thực và đồng bộ trên, hai tỉnh Kon Tum và Quảng Nam cần tiếp tục phối hợp với các nhà khoa học trong và ngoài nước có nhiều kinh nghiệm và các doanh nghiệp có tiềm năng, thế mạnh để phát triển vùng chuyên canh sản xuất sâm Ngọc Linh với số lượng lớn, tạo công ăn việc làm, xóa đói, giảm nghèo cho người dân địa phương, đồng thời tạo lập khung pháp lý để thống nhất quản lý trên phạm vi quốc gia, bảo đảm việc kiểm soát chất lượng, qua đó gia tăng giá trị thương phẩm của sâm Ngọc Linh và các sản phẩm từ sâm Ngọc Linh ✍